

ЛАРИСА ФОСТЕР,

кандидат соціологічних наук, доцентка кафедри соціальних структур та соціальних відносин факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, Київ, вул. Володимирська, 60)

LARYSA FOSTER,

Candidate of Sciences in Sociology, Associate Professor, Department of Social Structures and Social Relations, Faculty of Sociology, Taras Shevchenko National University of Kyiv (60, Volodymyrska St., Kyiv, 01033)

larysafoster@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8154-985X>

ЮЛІЯ ГЕТМАН,

аспірантка відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

YULIIA HETMAN,

Postgraduate Student, Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

yuliiahetman2021@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8300-520X>

Громадсько-політична активність: трансформаційні виклики в умовах війни

Вступ

В умовах трансформації пострадянського простору Україна зробила свій цивілізаційний вибір на користь європейської геополітичної перспективи та демократії. Вибір європейської цивілізаційної перспективи в умовах війни (за О. Куценко) визначається сукупністю показників стійкості: цінності європейського геополітичного вибору, свободи та національної незалежності, особистої належності до сил національного опору, громадянської відповідальності та активності, довіри до ключових інституцій та позитивного бачення перспектив суспільства (Куценко, 2023).

Цитування: Фостер, Л., Гетман, Ю. (2024). Громадсько-політична активність: трансформаційні виклики в умовах війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 5–24, <https://doi.org/10.15407/sociology2024.02.5>.

Соціальними показниками національної стійкості під час війни (за О. Резніком) є громадянська (загальнонаціональна) ідентичність та територіальна згуртованість, «здатність суспільства навіть після військових поразок та руйнування соціальних інститутів відновлювати та зберігати власний соціально-політичний простір на окресленій кордонами території» (Резнік, 2022: с. 278).

Історичні процеси остаточного формування сучасної української європейської нації (Головаха, 2022) тісно пов'язані з еволюцією громадянського суспільства, громадянської активності, політичної участі громадян України.

У новітньому історичному контексті державної незалежності України В. Степаненко виокремлює дві умовні стадії розвитку вітчизняного громадянського суспільства: 1) стадію становлення у період з кінця 1980-х років до «Помаранчевої революції» 2004–2005 років і 2) стадію інституціалізації — від постпомаранчевого періоду до Євромайдану та «Революції Гідності» 2013–2014 років і подальший розвиток та сучасні виклики громадянського суспільства (Степаненко, 2015: с. 226).

Зважаючи на динамічні суспільні зміни, диджиталізацію суспільних процесів, появу нових рухів, об'єднань, способів та видів громадсько-політичної активності метою цієї статті є систематизація нових знань, методологічних розробок та результатів досліджень громадсько-політичної активності в Україні. Тож у статті спочатку розглянуто теоретичні аспекти дослідження громадянського суспільства в цілому та громадсько-політичної активності, а також наведено результати пілотажного дослідження громадсько-політичної активності студентів. У висновку ми поділилися результатами дослідження та нашою оцінкою активності молодих людей в контексті широкомасштабної війни.

Громадянське суспільство

Актуальність тематики громадянського суспільства зумовлена процесами демократичних перетворень в Україні та збільшенням участі громадян у розбудові демократичного суспільства. Аналіз концептуальних моделей і показників розвитку громадянського суспільства пропонують як західні, так і вітчизняні дослідники (Дж. Коен, Е. Арато, К. Кумар, А. Колодій, В. Степаненко, О. Резнік, С. Дембіцький).

Так, В. Степаненко визначає громадянське суспільство як комплексний соціокультурний та суспільно-політичний феномен, що передбачає наявність та розвиненість: соціальних інститутів (незалежні медіа; громадська думка; добровільні асоціації та об'єднання громадян); соціальних практик (суспільна активність громадян, що не обмежується участю у виборах; громадські рухи); суспільних цінностей та чеснот (Степаненко, 2015: сс. 169–183).

За О. Резніком, соціологічний підхід дозволяє сформуванню визначення, яке підкреслює історичність і соціально контекстуальний характер громадянського суспільства. Адже воно завжди вкорінене в певний соціокультурний, політичний, національний та інші контексти. Це цілком конкретний спосіб організації солідарної життєдіяльності, практик певного дискурсивно-нормативного порядку зі своїми особливостями інституціалізації та розвитку (Резнік, 2019: с. 20).

У контексті співпраці різних соціумів досліджується поняття «глобального» громадянського суспільства як якісно нового феномену світової політики та громадянського життя. Так, за визначеннями науковців, відбувається трансформація громадянського суспільства від малих спільнот («the community») та їхньої ролі у публічній сфері до великих спільнот («communitas»), що існують у глобальному масштабі (Бельська, 2015: с. 71–81), створюється наддержавне громадянське утворення «society of societies» — «суспільство суспільств» (Keane, 2003). Концепцію глобального громадянського суспільства визначають як суперечливу та критичну щодо проблем наявного «демократичного дефіциту», бюрократизації міжнародних громадських організацій, акторів глобального громадянського суспільства (Степаненко, 2015: сс. 210–225). Проте особливостями глобального громадянського суспільства є об'єднання соціально активних громадян, міжнародна економічна кооперація, розширення діяльності транснаціональних неурядових організацій та інститутів, суспільних міжнародних рухів та асоціацій, розширення свободи комунікацій та інформації.

Так, сучасна міжнародна громадянська активність включає використання інформаційних технологій для полегшення комунікацій між членами глобального громадянського суспільства (волонтерські рухи та ініціативи (*Global Volunteers*), платформи збирання коштів, платформи петицій та політичного діалогу (*GoFundMe*, *Kickstarter*, *Indiegogo*, *openPetition*, *Change.org*), масові глобальні розсилки для висловлення своєї думки та впливу на ухвалення міжнародних рішень (*World Vision International*), цифрові платформи, завдяки яким відбувається моніторинг дотримання прав людини).

Основними організаційними структурами громадянського суспільства є неурядові організації, благодійні організації та фонди, громадські об'єднання, рухи та ініціативи, спрямовані на розв'язання різноманітних суспільних проблем.

В аналітичній доповіді НІСД (*Центру внутрішньополітичних досліджень*) читаємо, що «події широкомасштабної війни РФ проти України значною мірою вплинули на роботу організацій громадянського суспільства. Передусім ОГС зіткнулися з такими проблемами:

- неможливість реалізовувати попередні проекти та заплановану діяльність;
- втрата організаційної стабільності: офісних приміщень, обладнання тощо;
- необхідність переміщення до безпечніших регіонів України або за кордон;
- необхідність адаптації до роботи в умовах воєнного стану;
- зміна пріоритетів та переформатування власної діяльності.

Проте, незважаючи на ці виклики, загальна життєздатність ОГС залишилась на значному рівні, що продемонструвала діяльність ОГС у перші місяці війни» (Про стан розвитку громадянського суспільства України, 2022: с. 11).

Згідно з Індексом сталості розвитку (*Civil Society Organization Sustainability Index 2022*), українське громадянське суспільство виявило стійкість і адаптивність. Так, рівень нормативно-правового врегулювання діяльності ОГС (*legal environment*) становить 3,4 бала; організаційна спроможність (*organizational capacity*) — 3,1 бала; фінансова забезпеченість ОГС (*financial viability*) — 4,0 бала;

рівень адвокаційних можливостей (*advocacy*) — 2,1 бала; рівень надання суспільних послуг (*service provision*) — 3,2 бала; розвиненість секторальної співпраці (*sectoral infrastructure*) — 3,2 бала; рівень суспільної довіри до ОГС (*public image*) — 3,2 бала. Загалом ОГС продемонстрували посилення продуктивності та покращення стійкості (Civil Society Organization Sustainability Index, 2022).

За результатами всеукраїнського комплексного соціологічного дослідження КМІС (2023), громадянське суспільство сприяє стійкості країни перед лицем російської агресії, демонструє готовність бути ініціатором проєктів відновлення України та брати на себе відповідальність. На думку представників місцевого самоврядування, ключові ролі ОГС у процесі відновлення у громадах можуть бути такими: пошук фінансування проєктів (37,6%), розроблення соціальних проєктів (36,6%), контроль за діями влади, зокрема за забезпеченням прозорості розподілу коштів (32,7%), та налагодження механізмів діалогу між владою, бізнесом та громадою (31,7%) (Яшник, 2023).

Важливим показником стану громадянського суспільства є рівень довіри до громадських та добровільних організацій. За результатами соціологічних досліджень Центру Разумкова, з початком війни зріс рівень довіри до волонтерських організацій. Так, у 2020 році їм довіряли 60% громадян, у 2021-му — 64%, у 2022-му — 78%, у 2023-му — 89%, у 2024 році — 78% (Центр Разумкова, 2024).

Дослідження соціологічних показників громадянського суспільства, соціологічного портрету членів громадських організацій, громадянської онлайн-активності, практик самоорганізації, різних видів добровільної діяльності та політичної участі українців завжди були і є актуальними. Оскільки нові дискурси, форми та способи реалізації політичної участі та громадської ініціативи щороку лише зростають, тож варто братися за нові дослідницькі виклики, використовуючи при цьому результативні концепції.

Громадсько-політична активність

Поняття громадської активності передбачає визначення власної ідентичності, формування громадянської позиції, громадянську ініціативу, участь у громадських практиках, членство та участь соціального актора у діяльності неурядових організацій, участь у різних формах добровільної допомоги різним категоріям населення, участь в обговоренні важливих політичних, соціально-економічних, культурних програм, налагодження контакту з представниками влади тощо.

Досліджуючи громадсько-політичну активність, можна зустріти в різних працях поняття «політична поведінка», «політична участь», «політична активність», «активізм», що передбачають як дію окремих учасників, так і масові виступи, активність організованих провладних структур, стихійні дії натовпу, акції на підтримку чинної системи та виступи проти неї.

Громадянське суспільство у перехідних країнах, на думку О. Резніка, формується через складну конфігурацію громадянських практик як сукупності відтворюваних, постійних та усталених дій, які є втіленням прагнень активної ча-

стини населення здійснювати демократичні перетворення та бути їхньою соціальною основою. Якщо у стабільних демократичних суспільствах громадська активність може детермінуватися неполітичними чинниками, то у перехідному суспільстві громадянська діяльність організаційного характеру поєднується переважно з політичною участю. Характер громадсько-політичної участі визначається такими показниками, як політична ефективність, політична компетентність, інтерес до політики, довіра громадян одне до одного, довіра населення до громадських і державних інститутів, громадянська відповідальність (Резнік, 2020).

Так, опитування, що проводилося соціологічною службою *Центру Разумкова* у вересні–жовтні 2022 року, показало, що після початку широкомасштабної війни рівень інтересу до політики в Україні істотно зріс. За даними цього дослідження, зараз «дуже» або «радше» цікавляться політикою більшість (56%) респондентів, не цікавляться — менша частка (43%). Проте традиційно дані емпіричних досліджень демонстрували низький рівень зацікавленості політикою українських громадян. Також порівняно з 2020 роком в Україні зросла частка респондентів (з 18% до 25%), які вважають, що політична система у нашій країні дає змогу таким людям, як вони, «певною мірою» мати вплив на дії уряду. Частка тих, хто вважає, що політична система не дає можливості їм впливати на дії уряду, знизилася з 34,0% до 26,5% (Центр Разумкова, 2022).

За результатами аналітичного звіту «*Українська молодь у фокусі соціології*», серед молоді значно зросли націоналістичні симпатії, молоді люди почали значно більше усвідомлювати цінність держави, а громадянська ідентичність стала такою, що домінує. Важливо також зазначити, що, за даними 2023 року, кількість тих, хто бачив можливість вільно висловлювати свої політичні погляди, була найбільшою у вікових групах від 18 до 24 років (близько 70%) (Дембіцький, 2023).

За даними *National Democratic Institute* (2023), майже 79% респондентів особисто готові долучитися до процесу відбудови; 63% респондентів є оптимістами щодо кращого майбутнього наступного покоління; 94% респондентів вважають важливою для України наявність дієвої демократії, що включає свободу слова (61%), рівне правосуддя для всіх (58%), вільні та справедливі вибори (47%) (National Democratic Institute, 2023).

За результатами дослідження «*Згуртованість та громадянська активність під час війни*», що проводилось *Factum Group Ukraine* (березень–квітень, 2023), найбільш поширеними форматами громадянської активності є: переказ коштів (83%), підписання петицій (58%), волонтерство (47%). Низький рівень обізнаності серед громадян припадає на такі види активності, як «самостійне створення петицій» (6%), «участь у розробленні нормативних актів» (6%), участь у громадських радах чи відкритих засіданнях органів влади (12%), робота в неурядовій організації (20%) (YOUкраїна, 2023).

Розвиток цифрової публічної сфери сприяє тому, що набувають поширення нові форми онлайн-активності, громадянської (політичної) інтернет-участі. Актуалізованими формами громадянської інтернет-участі є конвенційні та неконвенційні форми інтернет-комунікації. Так, серед конвенційних форм гро-

мадянської участі науковці виділяють інтернет-голосування (вибори, референдуми, соціологічні інтернет-опитування), віртуальні з'їзди, конференції політичних партій, громадських організацій, об'єднань. Неконвенційними формами громадянської (політичної, соціальної) участі/активності користувачів інтернету є такі: сплоги (створення сайтів-клонів для поширення контенту з метою маніпулятивного впливу на інтернет-спільноту); поширення «чорного PR»; комп'ютерний тероризм — незаконне втручання в комп'ютерні мережі, викрадення та привласнення непублічної інформації (Краснякова, 2019: с. 190).

Завдяки динамічному розвитку інструментів е-демократії в останні роки в Україні стали більш поширеними конвенційні форми онлайн-активності, такі як підписання електронних петицій та електронні звернення, що дають громадянам широкі можливості впливати на процес ухвалення рішень владою та посилювати свій вплив на політику. Активні форми онлайн-участі застосовуються членами та лідерами громадських об'єднань, молодіжних організацій, що виявляють інтерес до конвенційних форм інтернет-участі, прагнуть опанувати їх та усвідомлюють відповідальність за неконвенційні дії в інтернет-просторі (Краснякова, 2019: с. 191).

Проте диджиталізація посилює також деструктивні активності, наслідками яких є зловживання соціальними мережами, кібербулінг та онлайн-насильство, кібератаки на приватні дані, залежність від інтернету, дезінформація та фейк-новини, пропаганда та технології маніпуляції громадською думкою. Це новий виклик для держави та громадянського суспільства, який можна подолати завдяки їхній співпраці.

Громадянські практики волонтерського руху під час війни

Громадянські практики як форма громадянської активності включають неелекторальні політичні практики, членство у громадських організаціях, участь у справах місцевої громади, контактування з установами та організаціями (Резнік, 2020: с. 5–21). У соціологічному дискурсі волонтерський рух визначається як суспільний рух «нового» типу з новими соціальними спільнотами, новими засобами дії, новими соціальними та культурними цінностями. Концептуальні підходи до дослідження волонтерського руху можуть спиратися на парадигми мобілізації ресурсів, нових суспільних рухів, а також теорії соціального капіталу (Е. Гіденс, М. Кастельс, М. Діані, Р. Патнем). Характеристиками волонтерського руху є низове залучення, ініційоване громадянами, практики участі, розуміння, які громадяни з найбільшою ймовірністю візьмуть участь у колективних діях та які соціальні інтереси мотивують їх.

Дослідницька компанія *Cedos* провела опитування, щоб зафіксувати досвіди, думки та переживання людей у перші дні повномасштабної війни в Україні. Більшість опитаних мали досвід волонтерства й основними напрямками волонтерства називали: боротьбу на інформаційному фронті; фізичну допомогу на місцях; координаційну роботу, переважно завдяки наявності мережі контактів

в Україні та за кордоном; фінансову підтримку. Мотивацію займатися волонтерством вони описували через внутрішню потребу «бути корисними» та підтримувати свій психічний стан; почуття солідарності та бажання допомагати людям; почуття патріотизму та бажання зробити внесок для перемоги у війні; почуття обов'язку та розуміння необхідності їхньої допомоги; наявність можливостей, ресурсів або специфічних компетенцій (Перші дні повномасштабної війни в Україні, 2022).

За даними кількісного дослідження «*Благодійність у часи війни*», проведеного *Zagoriy Foundation* разом із *Соціоінформ* у червні 2022 року, 84% мешканців України зазначили, що масштаби благодійності зростають, і вони помічають її стрімкий розвиток, 86% мешканців України стали благодійниками впродовж останнього року, третина українців волонтерили від початку повномасштабного російського вторгнення (*Благодійність у часи війни*, 2022).

За результатами загальнонаціонального опитування, проведеного *Соціологічною групою Рейтинг* 6 квітня 2022 року, близько 80% респондентів у той чи інший спосіб беруть участь у захисті країни; 45% респондентів допомагають захисту країни фінансово (у березні 2022-го — 39%); волонтерством та допомогою людям/військовим займаються 35%; беруть участь у інформаційному спротиві — 18%; працюють у критичній інфраструктурі — 13%; беруть участь у теробороні — 3%; або залучені до захисту країни як військові — 3% (*Восьме загальнонаціональне опитування*, 2022).

Нові виклики, зумовлені війною, змінюють практики волонтерської діяльності. Так, новими формами системної організації волонтерської діяльності є координація волонтерськими організаціями власних спроможностей з військовими адміністраціями та активна співпраця волонтерів з органами місцевого самоврядування; допомога вразливим категоріям населення; допомога з працевлаштуванням у нових громадах та з перекваліфікацією; надання психологічної допомоги ВПО (*Про стан розвитку громадянського суспільства*, 2022: сс. 25–30).

Військове волонтерство включає фінансову допомогу українській армії, допомогу зі спорядженням та одягом для захисників («Повернись живим» — громадська організація, що займається аналітикою у секторі безпеки та оборони, реалізує проекти з реабілітації ветеранів через спорт; волонтерська організація «Help Army» збирає та передає допомогу українським військовим). Гуманітарне волонтерство — це допомога у штабах гуманітарної допомоги, допомога переселенцям, ефективні практики реорганізації просторів та об'єктів для багатофункційного використання в умовах війни, створення соціальних хабів, низова горизонтальна волонтерська ініціатива.

Волонтерство та інша громадянська активність реалізуються через онлайн-платформи з відкритою базою організацій, що характеризуються різними напрямками діяльності. Соціальні мережі стали потужними інструментами для просування волонтерських ініціатив, залучення волонтерів, мобілізації громадськості. В Україні існує онлайн-портал «Волонтерська Платформа», який допомагає акумулювати можливості волонтерства з усієї країни. Онлайн-волонтерство спрямоване на блокування ворожих сайтів, поширення правдивої

інформації, копірайтинг, дизайн, монтаж; проведення моніторингу потреб у волонтерській допомозі різних категорій населення, мобілізації волонтерів для надання допомоги. Освітні онлайн-платформи надають інструменти для підготовки кадрів для волонтерської діяльності (Платформа Prometheus, онлайн-курси «Волонтерство під час війни», «Особиста фізична безпека для журналістів, громадських активістів та волонтерів в умовах війни»).

Актуалізується значущість досліджень специфіки взаємозв'язку волонтерського руху та громадянського суспільства, структури міжорганізаційних взаємодій, особливостей формування глобальної мобілізаційної мережі, нових форм організації повоєнної волонтерської діяльності. Волонтерський рух розглядається як загальнонаціональний суспільний рух в умовах війни та є одним із проявів демократичних рухів, які спрямовані на виконання соціальних функцій громадянського суспільства та формування демократичних інститутів у контексті європейської інтеграції.

Емпірична розвідка

Оскільки молодь вважають потужним носієм громадсько-політичного потенціалу та чинником демократичного розвитку країни, нам було цікаво дізнатися, наскільки зафіксоване покращення громадсько-політичних настроїв молоді впливає на їхню активність. У фокусі нашого пілотажного дослідження перебувають усвідомлення опитуваними власної належності до громадянського суспільства, знання своїх громадянських прав та обов'язків, відкритість у публічній сфері та громадсько-політична онлайн-активність, її частота та різновиди.

Методологія: наше опитування було розіслано студентам бакалаврату та магістратури навчально-наукових інститутів журналістики, біології та медицини, філології, факультетів соціології, економічного, філософського, комп'ютерних наук та кібернетики КНУ імені Тараса Шевченка; студентам бакалаврату та магістратури КНЕУ імені Вадима Гетьмана з факультетів маркетингу, управління персоналом, соціології та психології; студентам бакалаврату та магістратури Київського університету імені Бориса Грінченка з факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту. Заповнення опитувальників здійснювали всі охочі за принципом хаотичної вибірки, тож ми отримали заповнені анкети від 513 студентів київських ЗВО.

Ми проаналізували громадсько-політичну активність студентів, використавши 3D-вимірну схему громадянського суспільства В. Степаненка. Це описова модель громадянського суспільства, дослідження якої дає змогу відобразити поточну ситуацію в суспільстві за трьома векторами одночасно: а) вектор громадянської активності, що визначається частотою відтворення та широкою палітрою форм її втілення; б) вектор відкритості, що реалізується в публічній сфері онлайн та офлайн, для розвитку власного дискурсу, обміну інформацією та розвитку мережі громадян, об'єднаних спільними ідеями та інтересами; в) вектор цивільності, а саме: орієнтація на норми та цінності демократії, свободи, взаємоповаги, толерантності, які створюють певну якість взаємовідносин між

громадянами, що вможливує існування громадянського суспільства не лише у вигляді формальної структури зв'язків (Степаненко, 2015: с. 27).

Орієнтуючись на цю модель громадянського суспільства, ми розбили наше опитування на три блоки: а) самооцінка активності, її види та регулярність здійснення; б) відкритість у публічній сфері, досвід публічного обговорення власних інтересів та громадсько-політичних питань, обміну інформацією тощо; в) ціннісно-нормативні орієнтири, серед яких інтерес до політики, довіра до інституцій, розуміння власних прав та обов'язків тощо. Запитання останнього блоку надзвичайно важливі, та якщо позитивні відповіді на них не підкріплені активністю, навряд чи можна таке громадянське суспільство схарактеризувати як розвинене (Степаненко, 2015: с. 28). Про що ж свідчать результати нашого пілотажного дослідження?

На запитання «*Наскільки Вас цікавить політика?*» в нашому опитуванні 44,1% респондентів відповіли «Дуже цікавить», 50,3% — «Не дуже цікавить» і лише 5,7% — що їх зовсім не цікавить політика. Водночас *частиною громадянського суспільства України* себе вважають 87,9% опитаних, 9,2% респондентів не визначилися з відповіддю, а 2,9% не вважають себе такими. Своєю чергою, 43,3% опитаних зазначили, *що знають свої громадянські права та обов'язки*. Це в половину менше від тих, хто вважає себе частиною громадянського суспільства. Утім, ще 54,4% опитаних студентів відповіли, що знають їх, але недостатньо. Тож припускаємо, що студенти не вважають досконале знання своїх громадянських прав та обов'язків необхідною умовою, щоб захувати себе до громадянського суспільства.

Коли ми запитали молодих людей, *чи дозволяє, на їхню думку, політична система у нашій країні таким, як вони, мати вплив на дії влади*, лише 16,8% респондентів відповіли «Дозволяє достатньою мірою», 65,1% — «Недостатньо», і 18,1% відповіли, що політична система не дає змоги здійснювати такий вплив. Частково такі відповіді можна пояснити обмеженнями через військовий стан. Водночас, попри майже абсолютну ідентифікацію з громадянським суспільством, менш як половина (47,4%) київських студентів довіряють громадським організаціям, натомість лідерами довіри у студентів є Збройні сили України (86,9%) та волонтери (68,6%). Очевидно, що в цьому випадку дається взнаки постійна та широка присутність останніх у мас-медіа, натомість знеособленість громадських організацій не дає сповна сформувати позитивний образ. Можливо, тому студенти здебільшого вважають *ефективність громадських організацій у розв'язанні політичних питань* середньою (52,6%), тоді як високою цю ефективність вважають 18% респондентів, а низькою — 14,2%.

У секуляризованому суспільстві з низькою довірою до церкви (а серед наших респондентів їй довіряють лише 6,6% респондентів), а також до інститутів влади (до міської влади — 5%, до Верховної Ради — 9,9%, до уряду України — 13,9%) під час війни необхідно дослідити, чи важливим для молоді є громадянське суспільство в його дискурсивному та практичному сенсі. Як ми бачимо, ототожнення себе з громадянським суспільством серед молодих людей існує. Відчувається інтерес до громадсько-політичної проблематики та довіра до інститутів громадянського суспільства. Проте невисока довіра до мешканців свого населе-

ного пункту (20,5%) дає підстави вважати, що студенти транслюють певний тренд довіри до громадських організацій та волонтерів, але самі вони мало задіяні в соціальній взаємодії для виконання конкретних громадсько-політичних завдань.

Це припущення можна підтвердити відповідями на запитання «*Чи можете Ви сказати про себе, що є активним(-ою) у розв'язанні громадсько-політичних питань?*». «Так» відповіли лише 12,3% респондентів, 47,4% відповіли «Ні», а для 40,4% респондентів виявилось важко відповісти. Утім, коли ми попросили уточнити, як часто вони здійснюють онлайн-заходи громадсько-політичної активності, лише 4,1% опитаних відповіли «Щодня», «Щонайменше раз на тиждень» відповіли 13,3% респондентів, «Час від часу за нагальної потреби» — 31,8%, «Декілька разів здійснювали» — 23,4%. Мабуть, щоб вважати себе активними, студентам достатньо здійснювати кілька видів активності приблизно раз на тиждень. Цікаво, що ті, кому було «важко відповісти», що вони вважають себе активними, найчастіше відзначали в анкеті більш ніж три види активності. Тож, найімовірніше, ця суб'єктивна оцінка своєї активності залежить від оцінки регулярності відтворення різних видів активності.

Одночасно ми перевірили зв'язок між тим, чи вважають респонденти себе активними, з частотою активностей, які вони реально здійснюють онлайн (див. табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення самооцінки студентами Києва власної громадсько-політичної активності та фактичної залученості до розв'язання громадсько-політичних питань (%)

Здійснення онлайн-заходів громадсько-політичної активності	Чи можете Ви сказати про себе, що є активним(-ою) у розв'язанні громадсько-політичних питань?		
	Так	Ні	Важко відповісти
Щодня	7,9	3,3	3,9
Щонайменше раз на тиждень	20,6	7,8	17,4
Час від часу за нагальної потреби	41,3	30,5	30,4
Кілька разів здійснював(-ла)	19,1	19,7	29,0
Ніколи не здійснював(-ла)	11,1	38,7	19,3
ЗАГАЛОМ	100	100	100

Вочевидь, серед студентів, які вважають себе активними, набагато більше тих, хто здійснює громадсько-політичну онлайн-активність на регулярних заходах, ніж серед тих, хто себе активними не вважає.

Водночас ми зіставили те, як респонденти оцінюють ефективність громадсько-політичної онлайн-активності з їхньою власною онлайн-активністю. Респонденти, які не здійснюють ніяких видів онлайн-активності, здебільшого демонструють низьку оцінку ефективності громадсько-політичної онлайн-активності (див. табл. 2).

Таблиця 2

**Співвідношення оцінки студентами Києва ефективності
громадсько-політичних заходів онлайн та фактичної залученості до них (%)**

Здійснення онлайн-заходів громадсько-політичної активності	Чи є, на Вашу думку, ефективними громадсько-політичні заходи онлайн?		
	Так	Ні	Важко відповісти
Щодня	7,9	3,3	3,9
Щонайменше раз на тиждень	20,6	7,8	17,4
Час від часу за нагальної потреби	41,3	30,5	30,4
Кілька разів здійснював(-ла)	19,1	19,7	29,0
Ніколи не здійснював(-ла)	11,1	38,7	19,3
ЗАГАЛОМ	100	100	100

У відповідь на запитання «Як часто Ви здійснюєте офлайн-заходи громадсько-політичної активності?» варіант «Щодня» обрали ще менше опитаних, ніж щодо онлайн-заходів — 2,3%; «Щонайменше раз на тиждень» зазначили 5,8% респондентів; «Час від часу за нагальної потреби» — 26,5%; «Декілька разів здійснював(-ла)» — 31,8%. Імовірно, на постійних засадах громадсько-політичну активність здійснює вкрай малий відсоток людей. Однак, зважаючи на те, що це молоді люди, переважна частка з яких (75,8%) вказали, що *збільшили свою громадсько-політичну активність* лише після широкомасштабного вторгнення РФ, ми припускаємо, що для багатьох таку діяльність було вперше здійснено впродовж останнього року, тож вона не могла узвичаїтись у повсякденні практики за такий короткий час.

Також ми уточнили у студентів, які *бар'єри заважають їм брати активну участь у розв'язанні громадсько-політичних питань*. Як найвагоміші причини зазначено такі варіанти: «Багато особистих проблем» (38,2%), «Не вірю, що можна щось змінити» (27,7%) та «Боюся відповідальності» (13,3%). Натомість 20,9% респондентів відповіли, що для них немає бар'єрів, які б їм заважали.

Цікавим виявилось те, що ті, хто відзначав відсутність бар'єрів для їхньої активності, насправді й не могли їх відчутти, оскільки не проявляють активності на регулярних засадах, а на запитання щодо частоти активності здебільшого відповідали «Декілька разів здійснював(-ла)» (35,5%) або ж «Час від часу за нагальної потреби» (30%). Водночас ті, хто, наприклад, зазначали, що здійснюють офлайн-активність щодня, насправді здебільшого бойкотували споживання російських товарів або носили символіку політичного характеру. Тож, по суті, це дуже пасивна громадсько-політична участь.

Ми спробували з'ясувати, наскільки громадсько-політична активність пов'язана з політичною зацікавленістю. І виявили, що ті студенти, які відповіли, що не цікавляться політикою, не вважають себе активними у розв'язанні громадсько-політичних питань. Серед студентів, які відповіли, що не дуже цікавляться політикою, активними себе вважають менше респондентів (5,8%), ніж серед тих, хто цікавиться політикою (21,3%) (див. табл. 3).

Таблиця 3

Співвідношення оцінки студентами Києва своєї зацікавленості політикою та власної активності у розв'язанні громадсько-політичних питань (%)

Чи можете Ви сказати про себе, що є активним(-ою) у розв'язанні громадсько-політичних питань?	Наскільки Вас цікавить політика?		
	Дуже цікавить	Не дуже цікавить	Зовсім не цікавить
Так	21,3	5,8	0
Ні	28,3	60	82,8
Важко відповісти	50,4	34,2	17,2
ЗАГАЛОМ	100	100	100

Спостерігається і зв'язок між зацікавленістю політикою та оцінкою ефективності діяльності громадських організацій. Наприклад, ті, кого дуже цікавить політика, частіше давали високу оцінку ефективності громадських організацій (23%), ніж ті, кого політика зовсім не цікавить (6,9%). Останні частіше дають низьку оцінку ефективності роботи громадських організацій (24,1%) (див. табл. 4).

Таблиця 4

Співвідношення оцінки студентами Києва своєї зацікавленості політикою та ефективності громадських організацій у розв'язанні політичних питань (%)

Як Ви оцінюєте ефективність громадських організацій у розв'язанні політичних питань?	Наскільки Вас цікавить політика?		
	Дуже цікавить	Не дуже цікавить	Зовсім не цікавить
Висока	23	14,3	6,9
Середня	53,1	54,3	34,5
Низька	12,8	14,3	24,1
Важко відповісти	11,1	17,1	34,5
ЗАГАЛОМ	100	100	100

Що стосується переліку громадсько-політичних активностей, то ми запропонували два запитання з найбільш розширеним списком як онлайн-, так і офлайн-активностей. Отже, на запитання «У яких громадсько-політичних онлайн-заходах Ви особисто брали участь упродовж останніх 12 місяців?» респонденти відповіли, що брали участь у таких видах активності: збирання коштів волонтерам, армії, благодійним організаціям — 69,2%, онлайн-споживання товарів українського походження — 61%, використання лайків (інших емодзі) в мережі під постами громадсько-політичного змісту — 60,6%, поширення інформації громадсько-політичного змісту — 56,5%, збирання підписів під колективним зверненням в інтернеті — 52,4%, обговорення/коментування громадських та політичних питань у соціальних мережах — 44,5%, онлайнві форуми, збори, мітинги чи конференції, присвячені громадсько-політичним питанням, — 18,3%, створення власного контенту з громадсько-політичної

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання: «У яких громадсько-політичних онлайн-заходах Ви особисто брали участь упродовж останніх 12 місяців?», N = 513

тематики — 13,1%, онлайн-робота громадської організації або руху на засадах її представника(-ці) — 9%. Водночас у жодному з таких заходів участі не брали 10,3% респондентів (див. рис. 1).

Аналогічне запитання ми поставили стосовно *офлайн-заходів*, однак запропонували інший перелік видів активності: переконував(-ла) друзів, близьких, знайомих у правоті своїх політичних поглядів — 53,2%, бойкотував(-ла) споживання російських товарів — 51,9%, займався(-лася) волонтерською роботою — 45,4%, брав(-ла) участь у добровільних акціях — 31,2%, носив(-ла) символіку політичного характеру — 29%, вступав(-ла) у контакт з громадськими активістами, представниками політичних сил — 14,2%, брав(-ла) участь у протестних акціях — 10,5%, звертався(-лася) до офіційних представників влади зі скаргами — 10,1%, брав(-ла) участь у громадських слуханнях, консультаціях з органами влади — 8,6%, брав(-ла) участь у громадсько-політичній роботі як член громадської організації, соціального руху чи партії — 3,5%. У жодному із таких заходів участі не брали 15,4% респондентів (див. рис. 2).

Тобто 47,4% опитаних студентів не вважають себе активними, проте лише 15,4% із них зазначили, що в жодному з перелічених громадсько-політичних офлайн-заходів участі не брали, а щодо онлайн-заходів — 10,3%. Найімовірніше, студентам бракує розуміння принципів і видів залученості громадян до суспільних та політичних процесів. Тож громадянська освіта вкрай необхідна для молодих людей.

Ми спробували з'ясувати, наскільки впливає зацікавленість політикою на частоту здійснення громадсько-політичної онлайн-активності. Виявилось, що

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання: «У яких громадсько-політичних офлайн-заходах Ви особисто брали участь упродовж останніх 12 місяців?», N = 513

активність щодня взагалі не здійснюють ті, хто зовсім не цікавиться політикою (0%). Окрім того, серед них найбільший відсоток тих, хто ніколи не здійснював жодних громадсько-політичних дій (62,1%) (див. табл. 5).

Таблиця 5

Співвідношення самооцінки студентами Києва зацікавленості політикою та фактичної залученості до розв'язання громадсько-політичних питань (%)

Здійснення онлайн-заходів громадсько-політичної активності	Наскільки Вас цікавить політика?		
	Дуже цікавить	Не дуже цікавить	Зовсім не цікавить
Щодня	7,9	1,5	0
Щонайменше раз на тиждень	20,8	7,4	3,4
Час від часу за нагальної потреби	31,4	34,1	13,8
Декілька разів здійснював(-ла)	18,6	27,9	20,7
Ніколи не здійснював(-ла)	21,2	29,5	62,1
ЗАГАЛОМ	100	100	100

Ми також зробили таке порівняння і для офлайн-активності. З'ясувалося, що серед зацікавлених політикою відсоток тих, хто здійснює офлайн-активність щодня, вдвічі менший за тих, хто щодня здійснює онлайн-активність. Окрім того, ті, хто зовсім не цікавиться політикою, активності не здійснюють ні щодня, ні раз на тиждень (0%) (див. табл. 6).

Таблиця 6

Співвідношення самооцінки студентами Києва зацікавленості політикою та фактичної залученості до розв'язання громадсько-політичних питань (%)

Здійснення офлайн-заходів громадсько-політичної активності	Наскільки Вас цікавить політика?		
	Дуже цікавить	Не дуже цікавить	Зовсім не цікавить
Щодня	3,1	1,9	0
Щонайменше раз на тиждень	9,3	3,5	0
Час від часу за нагальної потреби	31,4	24,4	6,9
Де кілька разів здійснював(-ла)	33,2	30,6	31
Ніколи не здійснював(-ла)	23,0	39,5	62,1
ЗАГАЛОМ	100	100	100

Ми також попросили студентів уточнити *напрямок волонтерської діяльності*. Респонденти відповіли, що займалися гуманітарним волонтерством (57,3%), військовим волонтерством (41,1%) та онлайн-волонтерством (49,9%).

З відподей на запитання, чи вдалося опитуваним студентам *хоча б одного разу скористатися певними інструментами електронної демократії*, ми з'ясували, що найпопулярнішими е-інструментами є е-опитування (64,7%), е-петиції (61%) та е-голосування (46,8%). Деякі студенти зазначили, що мають досвід використання інструментів е-оголошення (12,5%), е-звернення (10,5%), бюджетної участі (коли громадяни беруть участь у розподілі коштів місцевого бюджету) (5,5%) та е-консультації (5,1%). Ознайомлення та навіть невеликий досвід використання е-інструментів сприяють створенню умов для прозорого державного управління; чим більшим буде цей досвід, тим краще для демократії.

Серед відповідей респондентів щодо *чинників, які найбільше мотивують брати участь у громадській діяльності*, найчастішими були «Бажання змін» (80,7%), «Свідомість» (73,1%), «Заради власного майбутнього» (72,1%), «Заради перемоги» (71,9%). Натомість дещо менше респондентів обрали варіанти «Віра в силу національної єдності» (57,7%) та «Відповідальність» (45,2%).

Висновки

Незважаючи на те, що громадянське суспільство є достатньо добре досліджуваним в Україні, переосмислення його ролі актуалізувалося у зв'язку з широкомасштабною агресією РФ та, як наслідок, введенням воєнного стану в Україні, що викликає зміни в соціальній динаміці та взаємодії громадян. Воєнний стан суттєво впливає на формування громадянського суспільства, його структуру та функції, а також на активізацію громадсько-політичної залученості українців.

Згідно з результатами пілотажного дослідження, більшість опитаних київських студентів вважають себе частиною громадянського суспільства, однак мають недостатні знання своїх прав та обов'язків, не здійснюють системної громадсько-політичної активності й не дуже цікавляться політикою. Проте сформувалася проактивна меншість, яка виявляє інтерес до громадсько-політичної сфери та здійснює регулярну громадсько-політичну активність.

Щодо оцінки розвитку громадянського суспільства відповідно до вище зазначеної концепції В. Степаненка можемо зробити такі висновки. На хвилі національно-визвольної боротьби проти РФ вектор цивільності почав стрімко розвиватися, відбулося переосмислення значення держави, нації, власної ідентичності, що певним чином позначилося на світогляді молоді та на загальних трендах активності. Загалом вектор активності саме серед студентів поступово утверджується: значно розширилась палітра форм активності та частота їх відтворення (як зазначають самі студенти). Однак ці активності мають переважно індивідуалізований та несистемний характер. Тож у цілому активність залишається на невисокому рівні, й почасти — через неможливість утвердження вектора відкритості під час воєнного стану.

Одночасно ми дійшли висновків, що для більш глибокого розуміння цієї теми необхідно додатково здійснити якісне дослідження, наприклад у вигляді напівструктурованого інтерв'ю, щоб детальніше з'ясувати деякі питання. Наприклад, як саме студенти прийшли до того, що політична система не дає їм можливості здійснювати вплив на владу, або чому вони не можуть визнати себе активними, хоча здійснюють більш як чотири види активностей.

Потенційні напрями подальших досліджень у векторі громадсько-політичної активності можуть включати детальне вивчення поширених волонтерських практик: кількісну фіксацію реального залучення громадян до волонтерських ініціатив, з'ясування принципів формування волонтерського руху як чинника розвитку громадянського суспільства, оцінку ефективності каналів комунікації між волонтерами та різними категоріями населення, що потребують допомоги; оцінку стійкості волонтерських організацій; вивчення феномену солідарності громадян задля протидії Україні російській агресії; з'ясування впливу війни на мобілізацію громадянського суспільства.

Джерела

Бельська, Т. (2015). Інституційний вимір глобального громадянського суспільства. В: *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України* (сс. 71–81). Львів.

Благодійність у часи війни — кількісне дослідження. (2022). Взято з: <https://zagorij.foundation/publications/blagodijnist-u-chasi-vijni-kilkisne-doslidzhennya/>

Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022 р.). (2022). Взято з: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html

Головаха, Є. (2022). *Якщо ми не здамося — вийдемо з цієї війни абсолютно інтегрованою європейською країною.* Взято з: <https://novyarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/>

Дембіцький, С. (2023). *Українська молодь у фокусі соціології.* Київ: Інститут соціології НАН України. Взято з: https://drive.google.com/file/d/1GSj9D7ee0XlJwN8cgRtmOrm9_oG57SF-/view

Краснякова, А. (2019). Конвенційні форми інтернет-участі як ресурс розвитку громадянської компетентності молоді. *Теорія і практика сучасної психології*, 2(6), 188–192. Взято з: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.33>

Опитування громадської думки для оцінки змін в обізнаності громадян щодо громадських організацій та їхньої діяльності. (2018). Взято з: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/882931762645d5906abe089.49789374.pdf>

Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії. (2022). Взято з: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>

Патнем, Р. (2001). *Творення демократії. Традиції творення громадської активності в сучасній Італії*. Київ: Основи.

Перші дні повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії. (2022). Взято з: <https://cedos.org.ua/researches/pershi-dni-povnomashtabnoyi-vijny-v-ukraini-dumky-perezhyvannya-diyi-analitychna-zapyska-z-pershymy-rezultatamy-doslidzhennia/>

Пирожков, І. (2022). *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Потапенко, В. (2022). *Про стан розвитку громадянського суспільства України в 2021 році та його зміни на початку 2022 року*. Київ: НІСД.

Резнік, О. (2019). *Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Резнік, О. (2020). Суб'єкти громадянських практик як підґрунтя демократичного транзиту України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 5–22.

Резнік, О. (2023). Громадянська ідентичність та територіальна згуртованість як соціальні показники національної стійкості. В: *Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

Степаненко, В. (2015). *Громадянське суспільство: дискурси і практики*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Центр Разумкова. (2022). *Політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії*. Взято з: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD189-190_2022_ukr.pdf

Центр Разумкова. (2024). *Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів*. Взято з: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r>

Яшник, М. (2023). *Прес-релізи та звіти дослідження ініціатив відновлення в Україні та ролі громадянського суспільства в процесах відновлення: основні результати комплексного соціологічного дослідження, проведеного у квітні–травні 2023*. Взято з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1268&page=3>

Civil Society Organization Sustainability Index. (2022). Retrieved from: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-africa-2022-report.pdf>

Keane, J. (2003). *Global civil society?* Cambridge: Cambridge University Press.

Kutsenko, O. (2023). *Power of Freedom and Activism: Ukrainian Alternative to Militant Authoritarianism*. Retrieved from: https://www.inapp.gov.it/wp-content/uploads/Non-organizzati/XX_ISA_World_Congress_Program_Book.pdf

National Democratic Institute. (2023). *Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України*. Retrieved from: https://www.ndi.org/sites/default/files/January_2023_Ukraine_wartime_survey_UKR.pdf

YOUkraina. (2023). *Згуртованість та громадянська активність під час війни Звіт соціального дослідження: 29 березня – 11 квітня 2023*. Взято з: https://youkraina.com.ua/files/Factum_Group_YOU%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86.%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Отримано 15.12.2023

References

- Bielska, T. (2015). Institutional dimension of global civil society. [In Ukrainian]. *Charity in times of war — a quantitative study*. (2022). Retrieved from: <https://zagoriy.foundation/publications/blagodijnist-u-chasi-vijni-kilkisne-doslidzhennya/> [=Благодійність 2022]
- Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression*. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-oriientsatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022> [=Оцінка 2022]
- Civil Society Organization Sustainability Index* (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-africa-2022-report.pdf> [=Індекс 2022]
- Dembitskiy, S. (2023). *Ukrainian youth in the focus of sociology*. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1GSj9D7ee0XJwN8cgRtmOrm9_oG57SF/view [=Дембіцький 2023]
- Eighth nationwide survey: Ukraine in conditions of war (April 6, 2022)*. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html [=Восьме 2022]
- Golovakha, Ye. (2022). *If we do not surrender, we will come out of this war as a fully integrated European country*. Retrieved from: <https://novynarnia.com/2022/03/30/yegolovaha/>
- In: *Efficiency of public administration: coll. of sc. works, Lviv Regional Institute of Public Administration, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine* (pp. 71-81). Lviv. [=Бельська 2015]
- Keane, J. (2003). *Global civil society?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Krasnyakova, A. (2019). Conventional forms of Internet participation as a resource for the development of civic competence of young people. [In Ukrainian]. *Theory and Practice of Modern Psychology*, 2(6), 188-192. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-2.33> [=Краснякова 2019]
- Kutsenko, O. (2023). *Power of Freedom and Activism: Ukrainian Alternative to Militant Authoritarianism*. Retrieved from: https://www.inapp.gov.it/wp-content/uploads/Non-organizzati/XX_ISA_World_Congress_Program_Book.pdf
- National Democratic Institute. (2023). *Opportunities and Challenges Facing Ukraine's Democratic Transition*. Retrieved from: https://www.ndi.org/sites/default/files/January_2023_Ukraine_wartime_survey_ENG.pdf
- Potapenko, V. (2022). *On the state of development of civil society in Ukraine in 2021 and its changes at the beginning of 2022*. [In Ukrainian]. Kyiv: NISD. [=Потапенко 2022]
- Public opinion survey to assess changes in citizens' awareness of public organizations and their activities*. (2018). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/882931762645d5906abe089.49789374.pdf> [=Опитування 2018]
- Putnam, R. (2001). *The Making of Democracy. Traditions of creation of public activism in modern Italy*. [In Ukrainian]. Kyiv: Osnovy. [=Патнем 2001]
- Pyrozhkov, I. (2022). *National resilience of Ukraine: a strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: a national report*. [In Ukrainian]. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies, NAS of Ukraine. [=Пирожков 2022]
- Razumkov Centre. (2022). *Political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression*. [In Ukrainian]. Retrieved from: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD189-190_2022_ukr.pdf [=Центр Разумкова 2022]
- Razumkov Centre. (2024). *Citizens' assessment of the situation in the country. Trust in social institutes, politicians, officials and public figures*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> [=Центр Разумкова 2024]
- Reznik, O. (2019). *Sociological dimensions of civil society in Ukraine*. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Резнік 2019]

Reznik, O. (2020). Subjects of civic practices as the basis of democratic transit of Ukraine. *Sociology: theory, methods, marketing*, 1, 5-22. [=Резнік 2020]

Reznik, O. (2023) Civic identity and territorial cohesion as social indicators of national stability. [In Ukrainian]. *National resilience of Ukraine: a strategy for responding to challenges and anticipating hybrid threats: a national report*. Kyiv: I.F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies, NAS of Ukraine. [=Резнік 2023]

Stepanenko, V. (2015). *Civil society: discourses and practices*. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Степаненко 2023]

The first days of full-scale war in Ukraine: thoughts, experiences, actions. (2022). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://cedos.org.ua/researches/pershi-dni-povnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyi-analitychna-zapyska-z-pershymy-rezultatamy-doslidzhennya/> [=Перші дні 2022]

YOUkraine. (2023). *Cohesion and Civic Engagement in Wartime Social Research Report: 29 March – 11 April 2023*. [In Ukrainian]. Retrieved from: https://youkraina.com.ua/files/Factum_Group_YOU%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0_%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86.%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf

Received 15.12.2023

ЛАРИСА ФОСТЕР, ЮЛІЯ ГЕТМАН

Громадсько-політична активність: трансформаційні виклики в умовах війни

Розвиток громадянського суспільства тісно пов'язаний з історичним процесом формування української нації. Тож після початку повномасштабної війни громадянське суспільство швидко адаптувалося й на різних рівнях розв'язує соціальні, економічні, гуманітарні, політичні та інші проблеми, з якими зіткнулася країна. Ми передбачаємо, що воєнний стан суттєво впливає на структуру та функції громадянського суспільства та на активізацію громадсько-політичної залученості українців. Тож у статті спочатку розглянуто теоретичні аспекти дослідження громадянського суспільства в цілому, громадські практики онлайн-активізму та волонтерського руху під час війни. Поряд із тим наведено результати пілотажного дослідження громадсько-політичної активності студентів київських закладів вищої освіти.

Дослідження соціологічних показників громадянського суспільства, соціологічного портрету членів громадських організацій, громадянської онлайн-активності, практик самоорганізації, різних видів добровільної діяльності та політичної участі українців завжди були й залишаються актуальними. Оскільки нові дискурси, форми та способи реалізації політичної участі та громадської ініціативи щороку лише зростають, тож варто братися за нові дослідницькі виклики, використовуючи при цьому результативні концепції.

Отже, ми здійснили пілотажне дослідження громадсько-політичної активності студентської молоді відповідно до 3D-вимірної схеми громадянського суспільства В. Степаненка і зробили низку висновків. На хвилі національно-визвольної боротьби проти РФ вектор цивільності почав стрімко розвиватися, відбулося переосмислення сенсу держави, нації, власної ідентичності, що певним чином позначилося на світогляді молоді та на загальних трендах активності. Загалом вектор активності саме серед студентів поступово розвивається: значно розширилась палітра форм активності та частота їх відтворення (як відзначають самі студенти). Однак ці активності мають переважно індивідуалізований та несистемний характер. Тому активність залишається на невисокому рівні, частково через неможливість розвитку вектора відкритості під час воєнного стану.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадсько-політична активність онлайн, волонтерство

LARYSA FOSTER, YULIYA HETMAN

Socio-political activism: transformational challenges in the context of war

The development of civil society is closely linked to the historical process of the formation of the Ukrainian nation. After the outbreak of full-scale war, civil society quickly adapted and at different levels solved social, economic, humanitarian, political, and other problems faced by the country. We hypothesize that martial law has a significant impact on the structure and functions of civil society, and on the activation of public and political involvement of Ukrainians.

So, the article initially discusses theoretical aspects of the study of civil society in general and social practices of online activism and volunteerism during the war. It also summarizes the results of a pilot study of the socio-political activity of students of Kyiv universities.

Studies of sociological indicators of civil society, sociological portraits of members of public organizations, online civic activity, practices of self-organization, various types of voluntary activities, and political participation of Ukrainians have always been and are relevant. Since new discourses, forms, and ways of realizing political participation and public initiative are only growing every year, new research challenges should be taken up, while using well-working concepts.

Therefore, we carried out a pilot study of the socio-political activity of student youth by V. Stepanenko's 3D-dimensional scheme of civil society and made the following conclusions. On the wave of the national liberation struggle against RF, the vector of citizenship began to develop rapidly, there was a rethinking of the meaning of the state, the nation, and one's own identity, which had a certain impact on the worldview of young people and the general trends of activity. In general, the vector of activity among students is gradually developing: the palette of forms of activity and the frequency of their reproduction (as noted by students themselves) have significantly expanded. However, these activities are predominantly individualized and not systematic. Therefore, in general, the activity remains at a low level, partly due to the impossibility of developing the vector of openness during martial law.

Keywords: *civil society, socio-political activity online, volunteering*